

اشاره:

چهارمین همایش جهانی امنیت هسته‌ای در واشنگتن با حضور نمایندگان بیش از ۵۰ کشور و نهادهای بین‌المللی از جمله سران کشورهای خارجی برگزار شد. در این همایش مسائل کلیدی مربوط به امنیت هسته‌ای و نحوه همکاری‌هایی بین‌المللی برای ممانعت از گسترش تهدید مواد هسته‌ای مورد تأکید قرار گرفت. نوشتار حاضر تلاش می‌کند این همایش و نیز همایش‌های پیشین را با توجه به محورهای اصل آنها تبیین نماید.

مقدمه

ابتکار برگزاری نشست امنیت هسته‌ای در سطح سران کشورها در سال ۲۰۰۹ توسط باراک اوباما، رئیس جمهور آمریکا، مطرح شد. وی در سال ۲۰۱۰ میزبان اولین اجلاس با حضور سران ۵۳ کشور در واشنگتن بود. اوباما در دعوت اولیه خود این امر را بخشی از تلاش بین‌المللی برای تأمین امنیت مواد هسته‌ای عنوان کرد. البته هدف غایی این ابتکار مقابله با تروریسم هسته‌ای از طریق کاهش مقدار و تأمین و تقویت امنیت مواد هسته‌ای قابل استفاده در تولید سلاح هسته‌ای بود و در این راستا انتظار می‌رفت تا با تقویت همکاری‌های بین‌المللی از دسترسی گروه‌های غیر دولتی مثل تروریست‌ها و قاچاقچیان ممانعت شده و اقدامات بین‌المللی امنیت مواد هسته‌ای نیز تشدید شود.

تاکنون چهار اجلاس در سال‌های ۲۰۱۰ در آمریکا، ۲۰۱۲ در کره جنوبی، ۲۰۱۴ در هلند و ۲۰۱۶ مجدداً در آمریکا برگزار شده است. هر کدام از این نشست‌ها با صدور بیانیه اجماعی به کار خود پایان داده‌اند که طی آن با تأیید مجدد اهداف ابتکار به تشویق دولت‌ها برای اقدام بیشتر مثل تصویب پیمان‌های مهم مربوطه و کاهش میزان ذخایر مواد هسته‌ای قابل استفاده در تولید سلاح هسته‌ای پرداخته‌اند. در کنار این توصیه‌ها، کشورها اقدامات داوطلبانه‌ای را نیز متعهد شده‌اند که طیف وسیعی از اقدامات مثل بازگرداندن مواد هسته‌ای خریداری شده، آموزش پرسنل، وضع و تصویب قوانین داخلی و یا به روز رسانی آن‌ها و جلوگیری از

نقل و انتقال غیرقانونی مواد هسته‌ای را در بر می‌گیرد. طبق یک رسم جافتاده نیز این کشورها، نتیجه اقدامات انجام شده بر طبق تعهدات داوطلبانه را به نشست‌های بعدی گزارش کرده‌اند. همه کشورهای شرکت‌کننده حداقل در یکی از نشست‌ها تعهداتی را بصورت داوطلبانه پذیرفته‌اند. بعلاوه، کشورهای شرکت‌کننده در این نشست‌ها در قالب گروه‌های مختلف بیانیه‌هایی را به صورت مشترک صادر کرده‌اند. علاوه بر کشورهای شرکت‌کننده در این نشست‌ها، نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی مهم همچون سازمان ملل و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نیز در این نشست‌ها، شرکت می‌کنند.

در این گزارش با نگاهی به اهم موضوعات و نتایج نشست‌های قبلی و ارزیابی آنها به فرایند مذاکرات و دستاوردها و بازتاب‌های نشست ۲۰۱۶ پرداخته و با نگاهی به موضوع ایران در نشست اخیر، جمع‌بندی و ارزیابی یافته‌های بدست آمده ارائه می‌شود.

نشست‌های گذشته

با نگاهی به مسائل شکلی و موضوعات محتوایی نشست‌های امنیت هسته‌ای که تاکنون برگزار شده‌اند، دستاوردهای مربوطه مقایسه می‌شوند:

اجلاس واشنگتن - آوریل ۲۰۱۰

شرکت‌کنندگان:

نمایندگان ۴۷ کشور شامل ۳۸ رئیس دولت و نیز دبیرکل سازمان ملل، مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و رئیس اتحادیه اروپایی؛ عناصر مهم بیانیه نهایی:

- مسئولیت اصلی دولت‌ها در تأمین امنیت مواد هسته‌ای و نیاز به

همکاری در این مورد،

- تأکید بر توجه خاص به اورانیوم غنی شده و لزوم مذاکره در

خصوص آن

- نقش مهم آژانس در امنیت هسته‌ای

- توجه به اهمیت سایر مکانیسم‌های بین‌المللی و ملی موجود برای تحقق امنیت هسته‌ای

- تشویق به اعمال کنترل‌های بیشتر به نحوی که توسعه صلح‌آمیز تکنولوژی هسته‌ای را مخدوش نسازد.

تعهدات یک‌جانبه:

از میان ۶۷ تعهد یک‌جانبه که ۸۰ درصد آنها تا زمان برگزاری اجلاس بعدی انجام شده بودند؛ می‌توان به تعهد دولت کانادا برای برگرداندن اورانیوم غنی شده دریافتی از آمریکا به این کشور و تخصیص ۱۰۰ میلیون دلار به روسیه و تبدیل کاربری رآکتور غنی‌سازی توسط قزاقستان و چندین کشور دیگر اشاره کرد.

اجلاس سئول - مارس ۲۰۱۲

شرکت کنندگان:

روسای ۵۳ کشور همراه با نمایندگان ۳ سازمان بین‌المللی فوق‌الذکر

و رئیس اینترپیل

عناصر مهم بیانیه نهایی:

- تأکید بر عناصر بیانیه ۲۰۱۰ و لزوم اجرای معاهدات بین‌المللی مربوطه

- تشویق دولت‌ها برای کاهش استفاده از اورانیوم غنی شده با غلظت بالا

- تشویق کنترل بر مواد رادیو اکتیو و توجه به لزوم تقویت امنیت و

ایمنی هسته‌ای

تعهدات یک‌جانبه:

عضویت در ابتکار جهانی مقابله با تروریسم هسته‌ای، اعلام استفاده

از اورانیوم کمتر غنی شده به جای اورانیوم زیاد غنی شده، تبدیل کاربری

رآکتور غنی‌سازی اورانیوم با غلظت بالا، تخصیص منابع مالی، تأسیس

مرکز آموزش امنیت هسته‌ای، تبدیل اورانیوم غنی شده قابل استفاده برای

تولید بمب هسته‌ای به اورانیوم کمتر غنی شده.

اجلاس لاهه - مارس ۲۰۱۴

شرکت کنندگان:

رؤسای ۵۳ کشور شرکت کننده در اجلاس قبل؛ پیش از برگزاری اجلاس

سازمان‌های غیر دولتی نیز یک کارگاه در آمستردام برگزار کردند.

عناصر مهم بیانیه:

- تأکید بر توافقات قبلی

- کاهش ذخایر مواد هسته‌ای

- افزایش امنیت مواد رادیو اکتیو

- تقویت همکاری با بخش صنعت هسته‌ای

- افزایش همکاری‌های بین‌المللی

تعهدات یک‌جانبه:

انتقال مواد هسته‌ای غنی شده با غلظت

بالا، امنیت هسته‌ای و معرفی بهترین عملکرد

مدیریت مواد هسته‌ای، تصویب اصلاحیه‌های

برخی از اسناد هسته‌ای.

اجلاس واشنگتن - آوریل ۲۰۱۶

چهارمین و آخرین اجلاس امنیت هسته‌ای

با حضور نمایندگان پنجاه کشور جهان به

دعوت باراک اوباما، رئیس‌جمهوری آمریکا

در واشنگتن برگزار شد تا در مورد جلوگیری از

دستیابی گروه‌های تروریستی به مواد رادیو اکتیو

و ساختن سلاح هسته‌ای رایزنی شود. با توجه به

این که اجلاس مذکور، آخرین فرصت باراک

اوباما برای پیشبرد اهداف اعلام شده در قالب این

ابتکار می‌باشد، اهداف قبلی اعلام شده در این

اجلاس متفاوت از اجلاس‌های قبل بود؛ هر چند

در عمل کاهش تعداد کشورهای شرکت کننده و

به خصوص نبود نماینده روسیه، نشانگر نارضایتی

از مدیریت این برنامه، توسط آمریکا بود.

به اعتقاد بسیاری از ناظران بین‌المللی وقوع

حملات تروریستی اخیر در کشورهای اروپایی،

فضا را برای تشدید اقدامات ضد تروریستی و به

خصوص در زمینه هسته‌ای کاملاً آماده کرده

بود. در چنین شرایطی، در پایان این اجلاس طبق

سنت قبلی بیانیه پایانی با اجماع شرکت کنندگان

صادر شد که طی آن بر تهدید تروریسم هسته‌ای

و رادیو اکتیو به عنوان یکی از چالش‌های مهم

صلح و امنیت بین‌المللی تأکید شده است. این

بیانیه اقدامات بیشتری را برای جلوگیری از

دسترسی بازیگران غیردولتی و به خصوص

تروریست‌ها به مواد هسته‌ای و رادیو اکتیو

خواستار شده است. همچنین شرکت کنندگان

بر تعهد خود برای مبارزه با اشاعه سلاح و مواد

هسته‌ای و نیز اجرای اسناد بین‌المللی مربوطه

تأکید کردند و از اقدامات و ابتکارات بیشتر

شامل تشکیل شبکه‌های بین‌المللی مبارزه با

مرکز عالی امنیت هسته‌ای که به طور مشترک از سوی چین و ایالات متحده در پکن تأسیس شد، نتیجه مهم همکاری بین این دو کشور در این حوزه بوده است. این مرکز که در ۱۸ مارس ۲۰۱۶ و تنها حدود دو هفته قبل از اجلاس واشنگتن افتتاح شد، بزرگترین و مجهزترین تأسیسات برای تبادل تجربه در زمینه امنیت هسته‌ای و آموزش در سطح منطقه آسیا و اقیانوسیه است که ظرفیت آموزش دو هزار نفر در سال را دارد. شی جین‌پینگ، رئیس‌جمهور چین در این اجلاس گفت که کشورش شبکه‌ای برای ایجاد ظرفیت در خصوص امنیت هسته‌ای از طریق استفاده از برنامه‌های موجود از قبیل مرکز عالی امنیت هسته‌ای ایجاد خواهد کرد تا آموزش افراد حرفه‌ای و تمرین و تبادل تکنولوژی‌های امنیت هسته‌ای را انجام دهد.

اما روسیه به عنوان بزرگترین غایب این نشست، قبل از آغاز آن، واکنشی منفی از خود نشان داد. روسیه با بیان این که چنین همایش‌هایی باید در چارچوب آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برگزار شود، نسبت به آن موضع گرفت. سرگئی لاوروف وزیر امور خارجه روسیه در یک کنفرانس مطبوعاتی در این باره اعلام کرد: روسیه از شرکت در چهارمین اجلاس امنیت هسته‌ای در واشنگتن به این علت که هیچ تضمینی در مورد برخورداری شرکت کنندگان از حقوق برابر وجود نداشت، خودداری کرد. بنا به گفته وی، روسیه بارها چه به صورت کتبی و چه به صورت شفاهی توضیح داده که آماده است صرفاً در رویدادهایی شرکت کند که کار جمعی و برابر در آنها صورت بگیرد. مسکو پیش‌تر خاطر نشان کرده بود چنین همایش‌هایی باید در چارچوب آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برگزار شود. لاوروف همچنین گفته بود که آمریکا با وانمود کردن به اینکه از خودداری روسیه از شرکت در نشست سران امنیت هسته‌ای متعجب شده است، تلاش کرد افکار عمومی جهان را به اشتباه بیندازد در حالی که روسیه از یک سال و نیم پیش که پیشنهاد برگزاری این اجلاس مطرح شد، بارها موضع خود را به شرکای آمریکایی توضیح داده است. دو مسئله دیگر نیز به عنوان مانع حضور روسیه در این نشست عنوان شده است: ۱- روس‌ها معتقد بودند که نقشی ثانویه برای آنها در این نشست در نظر گرفته شده است. در همین رابطه پوتین ضمن بیان اینکه روسیه تنها به یکی از ۵ گروه کاری این نشست دعوت شده، اعلام کرد که «قدرت هسته‌ای بزرگی مانند روسیه نمی‌تواند در چنین نشستی شرکت کند، اما در تهیه قطعنامه پایانی نقشی نداشته باشد»؛ ۲- نارضایتی روسیه از عدم اجرای تعهدات آمریکا مبنی بر از بین بردن ذخایر پلوتونیوم با قابلیت ساخت بمب اتمی، طبق توافقی میان دو کشور در سال ۲۰۰۰. پوتین در این مورد نیز گفت که «ما به تعهدات مان عمل کردیم و تأسیسات ویژه‌ای را برای از بین بردن این مواد به سبک خاصی، ایجاد نمودیم، اما دوستان آمریکایی ما این کار را نکردند».

تروریسم هسته‌ای و یا برگزاری اجلاس‌های دیگر در سطوح وزیران استقبال نمودند.

شایان ذکر است که در این اجلاس، هیئت‌های شرکت‌کننده گزارشی از اهم اقدامات انجام شده در سطح ملی و بین‌المللی برای اجرای مصوبات قبلی ارائه کردند که از جمله مهمترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۴۰ کشور در راستای ظرفیت‌سازی ملی برنامه‌های آموزشی مختلف برگزار کرده‌اند؛ ۳۰ کشور قوانین ملی خود را بازبینی کرده‌اند؛ ۲۰ کشور از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی دعوت کرده‌اند تا برای انجام مصوبات به آنها مشاوره دهد؛ ۳ کشور به سند تقویت امنیت هسته‌ای پیوسته‌اند؛ ۱۸ کشور اقدامات ملی برای تقویت امنیت مواد رادیو اکتیو انجام داده‌اند؛ ۱۷ کشور به تبدیل و یا امحای مواد هسته‌ای اقدام کرده‌اند؛ ۱۲ کشور کمک‌های ملی برای تحقق امنیت هسته‌ای در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در اختیار کشورهای دیگر قرار داده‌اند و بالاخره ۱۰ کشور اقدامات جدیدی برای اجرای مقررات قطع نامه ۱۵۴۰ انجام داده‌اند.

علاوه بر این پنج طرح، اقدام برای اجرا توسط سازمان ملل، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، اینترپل، ابتکار جهانی برای مقابله با تروریسم هسته‌ای و بالاخره طرح مشاکت جهانی به تصویب شرکت کنندگان اجلاس رسید. همچنین، در زمینه تعهدات یکجانبه، ۲۲ تعهد به صورت یکجانبه و مشترک توسط شرکت کنندگان مختلف در رابطه با همان موضوعات قبلی اعلام شد. در پایان اجلاس نیز به نمایندگان ۱۶ کشور از جمله ترکیه جایزه «اتم برای صلح» اعطا شد.

شایان ذکر است که کشورهای مختلف واکنش‌های مختلفی نسبت به این اجلاس داشتند. از جمله رئیس‌جمهور چین به عنوان یکی از شرکت کنندگان، رضایت‌مندی خود را نسبت به ابتکار اوپاما و شرکت در این اجلاس اعلام کرد.

مسئله ایران

آنچنانکه انتظار می‌رفت در این اجلاس نیز فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران به خصوص با توجه به توافق هسته‌ای سال گذشته میان ایران و گروه ۵+۱ مورد توجه بسیاری از شرکت‌کنندگان قرار گرفت. باراک اوباما در سخنرانی خود توافق هسته‌ای با ایران را موفقیت‌آمیز خواند و از کشورهای عضو گروه ۵+۱، خواست از توافق هسته‌ای با ایران حمایت کنند. در عین حال، وی در مصاحبه مطبوعاتی دیگری با اشاره به اقدامات ایران در خصوص آزمایش موشک‌های جدید، ایران را متهم کرد که روح توافق را زیر پا گذاشته است.

یوکیا آمانو، مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نیز تأکید کرد که ایران هم‌اکنون با قوی‌ترین نظام نظارتی در جهان روبروست و تضمین‌های خاصی را برای نظارت بر برنامه هسته‌ای خود پذیرفته است. اما آنچه جالب توجه بود، تحلیل‌ها و اظهار نظر ناظران بین‌المللی، به خصوص در رسانه‌ها و توسط محققان آمریکایی در خصوص دعوت از ایران برای شرکت در این اجلاس بود. بعد از پایان اجلاس برخی از صاحب‌نظران از عدم دعوت ایران برای حضور در این نشست اظهار تأسف نمودند و بر دعوت ایران به این نشست، تأکید کردند. از نظر این افراد با دستیابی به توافق سال گذشته و روشن شدن زوایای فعالیت‌های هسته‌ای ایران، اگر از این کشور هم برای شرکت در اجلاس دعوت می‌شد، این امر می‌توانست پیشرفتی عینی و محسوس برای رژیم منع اشاعه سلاح‌های هسته‌ای در سطح جهان به شمار برود، زیرا این توافق نشانگر روند رو به رشد جهان‌شمولی این رژیم است. علاوه بر این، توافق هسته‌ای ایران و ۵+۱ در راستای روح و اهداف ابتکار هسته‌ای اوباما جای می‌گیرد که امنیت و ایمنی برنامه هسته‌ای ایران را در چارچوب برنامه‌های همکاری بین‌المللی قرار می‌دهد. ضمن اینکه ایران عضو معاهده منع اشاعه سلاح‌های هسته‌ای بوده و برخلاف رژیم اسرائیل و پاکستان که در این معاهده عضویت ندارند، در اجلاس سال جاری حضور داشتند.

گفته شده است که برخی از مراکز تصمیم‌ساز آمریکایی متأثر از نفوذ لابی اسرائیل و عربستان، نمی‌توانستند ایده دعوت از ایران برای این اجلاس را بپذیرند. البته ایران نیز واکنشی در قبال این ایده و خود اجلاس نشان نداد.

نتیجه‌گیری

بطور کلی بررسی روند برگزاری نشست امنیت هسته‌ای در سطح سران کشورها نشان می‌دهد که با وجود بیانات جاه‌طلبانه آمریکا در مورد پیشرفت‌های بدست آمده از این ابتکار، روند و سرعت تحقق دستاوردها کند بوده است، تکرار مصوبات قبلی نشست‌های پیشین گواهی بر این

امر می‌باشد. در عین حال، انتظار می‌رود با روی کار آمدن رئیس‌جمهور جدید آمریکا، سیاست‌های هسته‌ای این کشور در قالب‌های دیگری پیگیری شود. این در حالی است که اقدامات انجام شده در قالب تعهدات یکجانبه، هر چند در جای خود حائز اهمیت بوده، ولی در تغییر فضای کلی جهانی و به خصوص منع تروریست‌ها و بازیگران غیردولتی به مواد هسته‌ای چندان تعیین‌کننده نبوده است و خطر تروریسم نه تنها نسبت به گذشته کاهش پیدا نکرده بلکه با اشاعه سازمان‌های تروریستی، خطرات امنیتی این گروه‌ها عملاً گسترش پیدا کرده و حتی خود واشنگتن نیز توسط آنها تهدید شده است. از سوی دیگر، با وجود کاهش حجم مواد هسته‌ای قابل استفاده برای تولید سلاح هسته‌ای در برخی از کشورهای دارنده این سلاح همچون آمریکا، روسیه و فرانسه، طبق آمار مراکز بین‌المللی حجم این مواد در برخی از کشورهای دیگر مانند ژاپن، انگلستان، هلند، هندوستان و کره شمالی افزایش پیدا کرده است. با این شرایط حمایت دولت‌های فاقد این توانمندی‌ها از بیانیه‌های نهایی اجلاس‌های مزبور اهمیت چندانی نخواهد داشت.

در نتیجه، چالش‌های موجود، خود را در اشکال مختلف نشان می‌دهند و بدیهی است که هدف غایی ایجاد یک سیستم جهانی برای نظارت و اجرای امنیت هسته‌ای با چنین فرایندی امکان‌پذیر و عملی نخواهد بود. به ویژه آنکه بررسی نظام‌های حقوقی کشورهای دارای برنامه هسته‌ای جهان نشان می‌دهد که برخی از آنها با داشتن راکتورهای هسته‌ای فعال، هنوز قوانین و مقررات مناسبی برای تعیین سیاست‌های مربوطه وضع نکرده‌اند. این در حالی است که تهدیدات تروریستی در اشکال جدید و با تکیه بر امکانات سایبری رو به افزایش است و تأسیسات هسته‌ای می‌توانند یکی از اهداف جذاب گروه‌های تروریستی باشند.

